

Barbara Kunzmann-Müller

JEZIČNE JEDINICE POSEBNA TIPa NA PRIMJERU GLAGOLA DAVATI/DATI

dr. Barbara Kunzmann-Müller, Humboldt-Universität, Berlin, izvorni znanstveni članak, Ur.: 28. studenoga 1995.

UDK 801.563.1 : 801.25 : 808.62

Ovaj se prilog bavi uporabom glagola davati/dati koji pokazuje veliku učestalost i izrazitu polisemiju. Najprije se prikazuje i objašnjava uporaba prototipske, za glagole specifične leksičke semantike. Glavna se zamjedba odnosi i na druga uporabna područja, za koja je karakteristična redukcija specifične glagolske semantike sve do promjena značenjskog tipa.

Kratko se skicira mnogostruka uporaba tipa davati/dati. U prilogu se obuhvatnije zalazi u načine uporabe infinitivne glagolske dopune. Izdvajaju se konstrukcije s direktivnom, premisivnom i posesivnom interpretacijom, a pritom se zalazi u njihovu gramatičkoteorijsku relevantnost.

Glede tipa leksičke jedinice davati/dati u hrvatskome jeziku utvrđuje se da se ona svrstava u red kompleksnih jedinica koje mogu imati leksičku i gramatičku uporabu. Svojom mnogostruko idiosinkretskom determinacijom predstavljaju zanimljiv istraživački objekt ne samo u lingvistici hrvatskoga jezika, nego i u disciplinama kao što su tipologija i opća lingvistika.

Mogli bismo navesti mnogobrojne razloge za to da problematika oko leksikona ne gubi, naprotiv, čak i dobiva na aktualnosti. To vrijedi za pitanja koja spadaju u domenu opće lingvistike, a u sličnoj mjeri i za pitanja koja su specifična za leksički fond pojedinog jezika. Dok lingvistička teorija pokušava pronaći pristupke koji omogućavaju sve adekvatniji opis leksičkih podataka fenomena ljudskog jezika, leksikologija i leksikografija pojedinog jezika suočavaju se između ostalog i sa sasvim praktičkim pitanjima kao što je izrađivanje raznovrsnih rječnika i sl. Bez obzira na navedene razlike ne smije se izgubiti iz vida činjenica da se one nalaze i u odnosu uzajamnog dopunjavanja i komplementarnosti.

Polazeći od toga, rekli bismo, općeg tematskog okvira i mi ćemo se u ovom prilogu pozabaviti pitanjima leksičkog fonda hrvatskog jezika. Pokušat ćemo, međutim, da u smislu upravo rečenog ne ostajemo unutar strogih granica tradicionalne leksičke semantike, nego da izađemo iz njezinog užeg područja i da raširimo problematiku i na susjedna područja. To ujedno znači da će nam težište biti malo drugačije nego je to uobičajeno u leksikologiji odnosno leksikografiji klasičnoga tipa, a posebno kada je ona starijeg datuma. Sukladno tome, bit će nam glavna preokupacija to da pokažemo i da objasnimo na primjerima specifičnost određenog broja jezičnih jedinica za koje će se vidjeti da imaju prilično kompleksnu strukturu i koje se, između ostalog i zato, moraju klasificirati na odgovarajući i svojevrsan način. Apstraktnije rečeno, pokušat ćemo pokazati na konkretnim primjerima da se leksikon i gramatika jednog jezika nalaze u uzajamnom odnosu. Na toj ćemo osnovi konačno i prikazati kako se ta interakcija ostvaruje.

Da bismo tu zamisao mogli aktualizirati, bilo je, kao prvi korak, potrebno odrediti potencijalne predmetne jedinice, tj. jezične jedinice koje bi tu dolazile u obzir. Sasvim svjesno i iz dobrih razloga u tu smo svrhu izabrali hrvatski glagol *davati/dati*. Nema sumnje da se kod tog glagola radi o jezičnoj jedinici s dosta visokom frekvencijom i da se isto tako radi o jedinici koju odlikuje bogato razvijena značenjska varijantnost. Da bismo to evidentirali, obratit ćemo se najprije rječnicima suvremenog jezika koji će nam pružiti leksikografske podatke. Tako primjerice u Anićevom *Rječniku hrvatskoga jezika* čitamo sljedeće:

dati (koga, što, komu što) svrš.

1. *uručiti iz ruke u ruku, prepustiti kome što* 2. *urodit, donijeti plod (o vočki itd.)*
3. *prirediti predstavu*

davati nesvrš.

1. *(što) prema svrš. dati* 2. *(se) posvećivati se komu ili čemu, žrtvovati se za koga ili što*
3. *(na što) držati do čega, cijeniti što*

Ovom prilikom i na ovome mjestu zanemarit ćemo da Anićev rječnik značenje odnosno značenjske varijante ne ilustrira primjerima, što, kako je poznato, smanjuje upotrebljivost svakog rječnika pa i ovog. Bez obzira na taj nedostatak možemo i na osnovi navedenih rječnikčkih podataka stvoriti, u najmanju ruku, opću predodžbu o semantičkoj, a i sintaktičkoj strukturi date jedinice koja nas u našem kontekstu najviše interesira. Na osnovi semantičkih parafraza na primjer lako je uočiti da imamo pred sobom jedinicu čija se leksička semantika ne može dovesti u pitanje, a i više od toga, ona je opsežna i raznovrsna do te mjere da se s punim pravom može govoriti o izrazitoj polisemiji.

Zato ćemo najprije malo detaljnije pogledati ta značenja, za koja smatramo da spadaju u primarna. Sukladno tome glagolom *davati/dati* označava se prvobitno radnja koja se može opisati otprilike ovako: *tko kome nešto predaje/uručuje/poklanja/izručuje*. To značenje prema našem sudu Anić navodi sasvim opravdano na prvome mjestu. Ono bi se moglo ilustrirati npr. rečenicama:

- (1) *Odmah sam shvatio da je to prilika i dao (sam) joj njegovu adresu.*
Zašto si mu dala knjigu?
Dali smo mu tri marke.

S obzirom na primjere kao u (1) jezično iskustvo sugerira nam da se radi o jezičnoj jedinici koja pripada bazičnom leksičkom fondu hrvatskog jezika. U prilog tomu govori i činjenica da nalazimo glagol *davati/dati* točnije ekvivalente tog glagola, barem što se tiče dosad razmatrane semantike i sintakse, i u mnogim drugim jezicima, naročito onim iz porodice indoevropskih jezika njem. *geben*, ruski *давать/дать*, engl. *to give*, lat. *dare*, franc. *donner*, španj. *dar* itd.

Što se semantike navedenih rečenica tiče, ta bi se obilježja mogla formalno opisati otprilike ovako: *x čini da y dobiva* z. Pitanje koje se nadovezuje na tu semantičku interpretaciju jest kako izgledaju sintaktička obilježja. Polazimo tu od općeprihvaćenog stava da glagoli, slično kao i imenice i pridjevi, imaju sposobnost sintaktičkog strukturiranja svoje okoline. Drugim riječima, leksemi zahtijevaju, dopuštaju ili zabranjuju određene konstituente. Kao što se zna, u ovisnosti o lingvističkoj školi upotrebljavaju se tu razni termini. Prema suvremenoj teoriji koja uzima u obzir broj argumenata koje može uzeti predikat, taj glagol predstavlja jedinicu s tri argumenta i sukladno tome ima strukturu: *davati/dati (x,y,z)*. Drukčije rečeno i prevedeno u teoriju valentnosti mogli bismo reći da je *davati/dati* klasični trovalentni glagol ili glagol s tri aktanta.

U primjeni na navedene rečenice iz (1) to znači da glagol *davati/dati* može imati ukupno tri argumenta; naime, subjekt i dva objekta, tj. direktan objekt u akuzativu i indirektni objekt u dativu. Što se opet semantičke strane tiče, može se reći da je subjektom označen agens, direktnim objektom patiens, a posrednim objektom adresat radnje.

S izvjesnom modifikacijom, ali načelno na sličan način mogli bismo rastumačiti i Anićeve semantičke varijante 2. i 3. pri čemu ćemo morati voditi računa i o tome da upotrebne mogućnosti svršenog i nesvršenog glagola nisu potpuno identične. Pretpostavlja se da to vrijedi neovisno o konkretnoj strukturi natuknice u ovom rječniku za koju ionako smatramo da je dosta slučajna. To u ovom prilogu, međutim, nećemo detaljnije tematizirati. Ipak bismo s nekoliko primjera ilustrirali i ova značenja:

- (2) *Jabuka je dala dobru berbu.*
Zemlja je davala malo.
Majstor/solist je dao dva koncerta.

Kad usporedimo *davati/dati* iz rečenica (1) i (2), odmah postaje jasno da u odnosu na sintaksu i semantiku među njima ima bitnih razlika. Da spomenemo konkretan podatak: u rečenicama pod (2) umjesto tri moguća ostvarena su samo dva argumenta, naime *x* i *z*.

Sudeći isključivo po podacima iz Aničevog Rječnika, mogli bismo doći do zaključka da je glagol *davati/dati* prototipičan zastupnik glagolske vrste; naime, da predstavlja jezičnu jedinicu koja označava određenu radnju odnosno varijante te radnje koje se zasnivaju, za današnjeg govornika manje ili više evidentno, na jednom takozvanom osnovnom značenju koje smo pokušali provizorno definirati. Jezična kompedencija nam kaže da je upotrebnost potencijal tog glagola u suvremenom hrvatskom jeziku znatno veći i opsežniji. Da bismo se u to uvjerali, pogledajmo još i druge rječnike hrvatskoga jezika.

Matičin *Rječnik hrvatskosrpskoga književnog jezika* nabraja ukupno 17 značenjskih varijanti, naravno uključujući i one iz Aničevog rječnika. Iako iz rada s rječnicima znamo da se broj značenja odnosno varijanti razlikuje od rječnika do rječnika, dimenzija je razilaženja u našem slučaju ogromna i zato simptomatska, tj. ona upućuje na to što smo uvodno nazvali nedostacima. U vezi s našom temom izabrali smo iz tog, a i iz drugih rječnika nekoliko značenja odnosno značenjskih varijanti koje će, kako će se vidjeti, biti u tom pogledu značajne. Pod 17 autori pišu

s imenicom kao dopunom može se zamijeniti glagolom izvedenim od takve imenice: dati amnestiju amnestirati; dati blagoslov blagosloviti; dati slobodu osloboditi i sl.

Mogli bismo tu dodati čitav niz sličnih tvorbi kao *dati analizu, dati komentar, dati kritiku, dati doprinos, dati rezultat, dati primjedbe, dati mišljenje, dati oglas* (u novine), *dati gol, dati žmigavac, dati ultimatum, dati garanciju* i dr. Primjeri koje smo naveli opet su manje-više slučajni i ne mogu pretendirati na kompletnost. Cjelovitost ionako nećemo postići jer je upotreba glagola *davati/dati* u kombinaciji s imenicama odnosno imeničkim grupama pojava koju odlikuje produktivnost. Toliko o formalnoj strani, no pređimo sada na semantička obilježja koja određuju razmatrane konstrukcije.

Nema sumnje da se semantička interpretacija uvodnih primjera (1) i (2) temeljito razlikuje od interpretacije koju nalazimo u upravo navedenih rečenicama. Očigledno je da glagol *davati/dati* u kombinaciji s imenicama gubi svoju, kao što smo rekli, prototipičnu leksičku semantiku koju smo ustanovili za (1) ili (2). Možemo ići čak tako

daleko i reći da se tip značenja načelno mijenja. O kakvom se tipu radi, vidjet ćemo na primjerima koji slijede.

Kao što se vidi, u konstrukcijama tipa *dati komentar* i sl. *davati/dati* predstavlja jezični element s dva obligatorna argumenta. Drugim riječima, kao argumenti uz njih moraju biti prisutni subjekt i objekt, preciznije rečeno direktni objekt. Da i posredni objekt može, ali ne mora, biti ostvaren, pokazuju ovi primjeri: *dao mi je garanciju, nitko se nije usudio da mu da primjedbe*. Odlučujuća činjenica je, međutim, utvrditi da je, kao što smo rekli, direktni objekt obavezan i da je realiziran u obliku imenice u akuzativu. Kao što se vidi iz primjera, semantika je tih imenica prilično različita. Što se samoga glagola tiče, potvrđuje se da je semantika, kad je usporedimo s uvodnim primjerima, dosta različita ili bolje rečeno bitno promijenjena. Ukratko rečeno, *davati/dati* više ne predstavlja glagol s punom leksičkom semantikom u smislu primjera iz (1) i (2), nego pokazuje čitav niz obilježja koja nisu prototipična za tu vrstu riječi. Prije bismo rekli da su to obilježja koja taj glagol približavaju pomoćnim glagolima. Preciznije rečeno to znači da *davati/dati* postaje sve više nosilac gramatičkih funkcija, u konkretnom slučaju sintaktičko-morfoloških obilježja u okviru predikata. Konstatiramo nadalje da leksičku semantiku predikata preuzima imenica. Podsjetimo još jednom na to što smo rekli na početku, naime da je taj jezični fenomen produktivan, što znači da se tvorbe toga tipa šire, posebice u određenim tekstualnim vrstama, na primjer u tekstovima raznih struka i upravnim tekstovima.

Upotreba glagola *davati/dati*, koju smo upravo prikazali, upućuje nas na načelno novu upotrebnu sferu. Na osnovi rječničke analize odmah naglašavamo da je ta sfera, kao što će se vidjeti, sastavni i važni dio toga glagola. Da se tu zaista ne radi o izuzecima odnosno o perifernim slučajevima, potvrđuju opet rječnici. Tako *Matičin rječnik* bilježi pod 16.:

(samo imp.) sa značenjem podsticanja: de, hajde (obično s imperativom drugih glagola).

-Dajte, zapalite!

Dakako da bismo mogli nizati primjere, ali mislimo da će i ovo biti dovoljno da pokaže bit problematike

- (3) *Daj ga pozovi, a ti preuzmi sve na sebe.*
Daj, ispričaj na brzinu što se dogodilo.
Dajte, ne ljutite se!
Daj, ponovi što sam rekla!

Već sam objasnidbeni tekst u rječniku *samo imp.* upućuje na nešto što je važno u ovom kontekstu i što se opširnije evidentira primjerima iz (3). Očigledno je da je posrijedi

upotreba glagola *davati/dati* u samo jednom, bolje rečeno, određenom morfološkom obliku, tj. u imperativu jednine odnosno množine: *daj*, *dajte* i eventualno *dajmo*. Dok smo ustanovili za primjere koje smo razmatrali da se leksička semantika glagola gubi u korist gramatičke funkcije uz sačuvanu morfologiju, nalazimo npr. u rečenicama (3) i u pogledu na formalnu stranu na nešto drugo, tj. na reduciranu morfologiju. Ako hoćemo biti dosljedni, moramo i tu postaviti pitanje semantike. Što se toga aspekta tiče, pomoći će nam opet rječnički tekst, a i navedeni primjeri. Analiza sasvim jasno upućuje na to da morfološki oblici imperativa glagola *davati/dati* ne služe označavanju imeprativa, tj. označavanju zahtjeva, molbe, zabrane i sl. naspram drugim osobama. U skladu s time iz toga proizlazi da se navedeni oblici ne upotrebljavaju u funkciji imperativa, naprotiv, oni se primijenjuju uz imperativ, ili drugčije rečeno, u rečenicama koje su inače morfološki označene kao zahtjevne. Za određivanje semantike od odlučujućeg je značenja da domena na koju se *daj* ili *dajte* odnose nije pojedini element ili pojedini elementi unutar zahtjevne rečenice, nego imperativna rečenica u cjelini. Ukratko rečeno, to je okvir u kojem jedinice tipa *daj* itd. ostvaruju svoje značenje odnosno daju svoj značenjski doprinos čije je glavno obilježje modifikacija na razini rečenice u cjelini. Da bismo mogli točnije odrediti jezični status razmatranih oblika, važno je znati da su spomenuta obilježja karakteristična za posebne vrste riječi, za takozvane funkcijske riječce, među koje spadaju prijedlozi, veznici te modalne partikule ili čestice. Prema tomu kad pretpostavljamo da upravo provedena interpretacija najviše odgovara značenjskom potencijalu razmatranih oblika, mogli bismo biti dosljedni i zaključiti da se one odvajaju od morfološke paradigme samog glagola i pretvaraju u samostalne jezične jedinice. Apstraktnije izraženo, oblici *daj* itd. prelaze u drugu vrstu riječi, konkretno u modalne čestice. Uzgred rečeno, primjeri pod (3) svjedoče i o inače interesantnoj jezičnoj pojavi; naime, oni su pokazatelji koji upućuju na proces jezičnog razvoja ili jezične promjene koja se u konkretnom slučaju odvija pred našim očima.

Dosada rečeno bismo mogli rezimirati ovako: hrvatska leksička jedinica *davati/dati* je glagol s bogato razvijenom leksičkom semantikom. To je jedna i nesumnjivo važna strana tog jezičnog elementa. S druge strane vrijedi isto tako da predstavlja leksički element koji ostvaruje razne druge funkcije koje su se manje ili više, ali temeljito udaljile od primarnog leksičkog značenja. Dosada smo naveli za to dva tipa primjera: prvo, *davati/dati* kao spojni element između subjekta i nominalne skupine u akuzativu i, drugo, imperativne forme *daj/dajte* koje pokazuju sekundarnu leksikalizaciju i razvitak u smjeru modalne čestice. Time smo ilustrirali slučajeve koje smatramo reprezentativnim za to da postoje jezični elementi kao hrvatski glagol *davati/dati* koji mogu pokazati slabiju ili jaču tendenciju da prestaju biti isključivo leksičke jedinice. Raširujući svoju upotrebnu sferu i na područje gramatike one time prelaze u gramatičke jedinice.

Donekle sličan, ali i poseban problem predstavljaju funkcijsko-semantičke varijante kojima ćemo se pozabaviti malo detaljnije. Kao formalno zajednički element sjedinjuje ih dopuna u obliku infinitiva. Drugim rječima, zanimat će nas *dati/davati* s infinitivom. Polazimo od ovih primjera:

- (4) *Marija ne pere rublje sama, nego ga daje prati.*
Više se ne isplati dati stari televizor popraviti.
Dali su zidati kuću na Korčuli.

Za primjere navedene pod (4) vrijedi to da imaju načelno istu formalnu strukturu u tom smislu da uz *davati/dati* pokazuju, prvo, infinitivnu dopunu te, drugo, nominalnu skupinu u akuzativu. Postavit će se tu, između ostalog, pitanje kakvi su sintaktički odnosi među pojedinim konstituentama.

Prije nego što pokušamo točnije odrediti strukturu, tj. sintaksu i semantiku primjera koje smo naveli pod (4), morat ćemo najprije u nekoliko riječi objasniti teoretsko načelo kojim ćemo se pri tome služiti. Iz suvremene lingvističke literature poznat je koncept *cilja radnje* koji se primjenjuje prije svega pri interpretaciji modalnih glagola. Smatramo da je taj koncept prikladan i za našu svrhu jer omogućava dosta adekvatno objašnjavanje konstrukcija koje ćemo dalje razmatrati. Polazimo prema tome od sljedeće tri komponente koje su sukladno tom modelu značajne, a to je *obligacija* s njezinim *izvorom* i *ciljem*. Aktant, koji zastupa izvor, ostvaren je subjektom, a aktant koji reprezentira cilj, zastupljen je objektom.

Primijenimo li taj princip primjerice na prvu rečenicu iz (4), doći ćemo do sljedećih rezultata. Posve je jasno da je cilj radnje *prati*, a prvi aktant, tj. izvor, ostvaren kao nominalni subjekt *Marija*. Složenija i manje prozirna je, međutim, situacija kada je riječ o trećoj komponenti, u datom primjeru o imenici *rublje*. Sintaktički tatus bismo odredili kao objekt, ali moramo se nadalje pitati čiji je objekt. U obzir dolaze *dati* s jedne, a *prati* s druge strane. Mislimo da ima dobro razloženih argumenata za to da je u odnosu na *rublje* glagol *prati* regens, a ne *davati/dati*.

Zanima nas nadalje kako izgleda semantička interpretacija razmatranih konstrukcija *davati/dati* s infinitivom. Pogledajmo opet prvi primjer *Marija daje rublje prati*. Izražava se da netko (izvor) ne vrši pranje (cilj radnje) sam, nego ga *naređuje* izvršiti (obligacija). U literaturi je ta semantička varijanta dobila termin direktivnost, tj. značenje nadređivanja, naloženja i sl.

To značenje obilno potvrđuju i rječnici, na primjer *Matičin rječnik* s rečenicama kao što su:

- (5) *U Njemačkoj je dao streljati jednog urednika.*
Košut je dao štampati mađarske banknote.

Zastupljen je taj tip i u *Hrvatskom rječniku* Brož-Ivekovića, v.

- (6) *Dao sam pokriti kuću.*
Vina su sebi iz dvora dali doneti.

Konačno nailazimo na primjere iste strukture i u rječnicima s posebnom specifikom, na primjer u *Kajkavskom rječniku*, v.

- (7) *Ov je zrok zakaj sem nih k meni dal zvati.*
Petruševku... (su) vu lisicah vuklenenu dali na dvor dopelati.
(On) naj si daje noge prati.

Tu se nadovezuju rečenice iz više rječnika koje se u samo jednom i na prvi pogled neznačajnom detalju razlikuju od prijašnjih; vidi opet u *Kajkavskom rječniku*:

- (8) *Ah, vidim da ti to ne da sram povedati.*
Gda bi... hotel v cirkev poiti, Ambrevuš... ne da nemu nuter vlesti.

Kao što vidimo, radi se o formalnoj razlici, naime o tome da konstrukcije uz direktni objekt sadrže i indirektni, tj. objekt u dativu. Struktura je, kao što se vidi složenija, pa zato zahtijeva da je globalno i u detalje razjasnimo, posebno što se tiče hijerarhijskih odnosa između rečeničnih konstituenata. Očito je da kao regens dolaze u obzir *povedati* odnosno *vlesti* s jedne, a *davati/dati* s druge strane. Mogli bismo navesti argumente u korist stajališta da, različito od (4), (5), (6) i (7), u (8) glagol *davati/dati* je regens i kao takav ostvaruje svoju argumentnu strukturu. Drugim riječima, *davati/dati* ostvaruje sa subjektom i dva objekta ukupno tri argumenta što je, kao što smo u uvodu ustanovili, predviđeno u njegovoj strukturi i prema tomu jedna od njegovih opcija.

U okviru već prihvaćenih pojmova moramo se nadalje pitati što je tim argumentima označeno. Kao i u prijašnjim primjerima utvrđujemo subjekt kao izvor i glagol uz *davati/dati* kao cilj radnje. O tome nećemo ovdje iscrpnije govoriti. Od većeg je interesa to što se ostvaruje posrednim objektom. U obzir dolazi prije svega cilj obligacije. Ako je to točno, onda bi to značilo da su zamjenice *ti* i *nemu* kao zastupnici indirektnog objekta aktanti koji reprezentiraju cilj obligacije. Drugim riječima, konstatiramo da je u ovim, za razliku od rečenica iz (5), (6) i (7), uz izvor i cilj radnje izražen i cilj obligacije. S tim u vezi treba konačno istaknuti još i ovo: u navedenim primjerima izvor i cilj obligacije ne označavaju jednu te istu osobu, nego različite osobe.

Na osnovi takvih formalnih karakteristika možemo točnije odrediti i semantiku datih konstrukcija. Analiza daje rezultate koji se ne preklapaju s onima iz (5), (6) i (7) jer imaju drugu specifiku. Kad pokušamo parafrazirati rečenice iz (8), odmah pada u

oči da one za razliku od dosadašnjih primjera ne realiziraju semantiku direktivnosti. Što to detaljno znači, možemo ilustrirati na trećem primjeru: aktant u ulozi izvora je agens *Ambrevuš*, aktant, koji reprezentira cilj obligacije, *njemu* i cilj radnje *vlešti* što ima uza se objekt u obliku priloga *nuter*. Na osnovi te strukture mogli bismo zaključiti o semantici npr. ovo: izvor *Ambrevuš* (ne) *dopušta* da *on* (ostvaren kao objekt u dativu) *uđe unutra* (cilj radnje). Apstraktnije izraženo, nemamo više pred sobom semantiku direktivnosti, nego drugi tip interpretacije koji je i inače poznat u lingvistici i nosi naziv permisivnost, tj. značenje dopuštanja. Do sasvim sličnih rezultata došli bismo i kad bismo razmatrali druge rečenice iz (8).

Postojanje varijanti, na primjer konstrukcija u kojima objekt u dativu nije ostvaren, vidljivo je iz sljedećeg primjera koji potječe iz *Kajkavskog rječnika*:

- (9) *Hoću povedati pravedno, ali tak da... nikaj mi zloga ne daste včiniti niti me ne kaštigate.*

Alternativno uz infinitiv opstojе konstrukcije u obliku zavisnih rečenica s veznikom *da*, v. *Broz-Ivekovićev* i *Matičin* rječnik

- (10) *Ne da mu mati da ide u vojsku.*
Ne dam ja, dešo, da mi deca budu poslednja u selu.

Na ovome mjestu treba naglasiti da, što se tiče frekvencije upravo razmatrane upotrebne varijante, ima barem sudeći po rječnicima ogromnih razlika. Kao dokaz bismo naveli da je primjerice, barem u klasičnom obliku, uopće nema u *Matičinom rječniku*. S druge strane u suvremenom hrvatskom jeziku ima podosta evidencija da se ipak radi o jezičnoj pojavi koja je donekle čak i plodna. Kao primjere, kojih uostalom ima znatno više, naveli bismo ove rečenice:

- (11) *Dajemo i drugima živjeti.*
Obaveze na poslu mi ne daju spavati.
Ne daju mlađima ići naprijed.
Ova je država puna lopova. Ne daju poštenom čovjeku zaraditi.

Pomna analiza primjera upućuje na nešto što će se pokazati značajnim i što će se zato morati uzeti u obzir. Ispostavlja se da za konstrukcijski tip koji smo demonstrirali s rečenicama tipa (11), vrijede određene restrikcije između kojih je negacija najuočljivija. Drugim riječima, dok su negirane rečenice skoro uvijek gramatičke, afirmativne su to samo s određenim ograničenjima, v.

- (12) *Uspjesi na poslu mi daju spavati
 *Daju mlađima ići naprijed
 *Ova je država vrlo socijalna. Daju poštenom čovjeku zaraditi

u odnosu na

- (13) Uspjesi na poslu mi daju konačno i mirno spavati
 Daju i mlađima ići naprijed
 Ova je država vrlo socijalna. Daju i starijem čovjeku zaraditi

Konstrukcije tipa (11) izazvale su lingvistički interes i u sasvim drugom pogledu. Rekli smo na početku naših izlaganja da glagoli tipa *davati/dati* otvaraju mjesto za ukupno tri argumenta. U više skupina primjera skrenuli smo pažnju na subjekt i na direktni objekt čiji je reprezentant infinitivna dopuna. Kao bitno smo za rečenice tipa (11) utvrdili i zastupljenost posrednog objekta, tj. objekta u dativu: *drugima, mlađima* odnosno *poštenom čovjeku*.

U novijim teoretskim radovima te se konstrukcije shvaćaju kao složene rečenice, točnije rečeno, kao poseban tip složenih konstrukcija čije je najglavnije obilježje da je zavisna rečenica infinitna. Kad sada na toj osnovi pokušamo odrediti međusobne sintaktičke odnose svih konstituenata, dolazimo do vrlo zanimljivih rezultata. Što se tiče subjekta i direktnog objekta, stvari su dosta jasne. Oni su recta u odnosu na regens *davati/dati*. Složenija je situacija kada je u pitanju objekt u dativu. Intuitivno bismo rekli da je on objekt koji ovisi o *dati*. S druge se pak strane ne smije izgubiti iz vida ni to da se oblici *drugima, mlađima* odnosno *poštenom čovjeku* semantički ponašaju kao subjekti u zavisnoj rečenici. Drugim riječima, ima jakih argumenata za teoretski stav prema kojem se oblici u dativu smatraju subjektima u zavisnoj infinitnoj rečenici. Istraživanja na materijalu povećeg broja jezika pokazala su sasvim slične rezultate. Suvremena lingvistika, vodeći računa o takvom stanju stvari, polazi od toga da posredni objekt dobiva svoj padež od glagola u nezavisnoj rečenici, tj. od *davati/dati*, a svoju semantičku markiranost od infinitnog glagola u zavisnoj rečenici. Ta ambifunkcionalnost obrazlaže se time da postoji određeni broj glagola koji poništavajući rečeničnu granicu mogu dodjeljivati padež ne samo unutar te granice, nego i izvan nje.

Alternativno, uz dosad razmatrane konstrukcije i tu su mogući drugi komplementi, v. primjerice:

- (14) Ne daju da mlađi idu naprijed
 Ova je država puna lopova. Ne daju da pošteni čovjek zaradi.

odnosno

Ne daj da te drugi vređaju i varaju ≡ *Ne daj drugima da te vređaju i varaju*
Ja ne dam da me netko vodi za brnjicu ≡ *Ja ne dam nikome da me vodi za brnjicu.*

Na kraju ćemo ukratko skrenuti pažnju još na analizu trećeg tipa konstrukcija:

- (15) *Daš se vući za nos pod stare dane.*
Ipak, nekako se dala nagovoriti da mi skuha čaj.
Činjenice se nisu dale negirati.
Nitko, zapravo, i nije pomislio da bi se štogod dalo učiniti.
Drvo se ne da presaditi iz crnice u pijesak.

Kao formalnu oznaku bilježimo to da rečenice iz (15) obligatno sadržavaju leksički element se koji je identičan s refleksivnom zamjenicom. Za razliku od ponekih dosad razmatranih tipova te su konstrukcije dosta bogato zastupljene i u rječnicima. Tako *Matičin rječnik* pod natuknicom *davati/dati se* (6.) piše

Dati se bezl. moći
Iz pogleda im se da pročitati kako blagodare nebu što ih je obdario tako pametnim... detetom.
Ništa se nije dalo vidjeti.

Ne iznenađuje zato da i *Kajkavski rječnik* popisuje priličan broj odgovarajućih primjera, v.

- (16) *Ovi od velikoga straha... nim seči i vezati dali su se*
Gde god se dobra oštarija poveda, od tud cel misec otpeleti se (mladenac) ne da.

Čime se odlikuje upotrebna varijanta glagola *davati/dati sa se* i infinitivom? Razumije se da nas zanima pored formalne i semantička strana. Prema tome, pitamo se kakva su semantička obilježja koja se mogu smatrati determinirajućim za razmatrane rečenice. Primjeri su nedvojbeno evidencija za to da nemaju ni direktivnu ni permisivnu interpretaciju, nego ostvaruju nešto treće što bi se moglo nazvati pasivnim značenjem. Kao što se zna, slavenski jezici, pa tako i hrvatski, pasiv ne označavaju na jednoj razini, tj. na razini morfologije. Dok jezici kao što su njemački ili engleski imaju specificiranu glagolsku paradigmu pasiva, hrvatski se između ostalog služi formansom *se*, v.

- (17) *Petar čita knjigu, vs. Knjiga se čita*

i sasvim slično

Kuća se gradi.

Sastanak će se održati u devet sati.

Ove rečenice karakteriziraju pasiv ili, da budemo sasvim korektni, jednu, tj. nemarkiranu varijantu glagolskog roda pasiv. Time smo ujedno rekli da oblici s *davati/dati se* ne ostvaruju nemarkiranu varijantu. Drugčije rečeno, rečenice koje sadržavaju *davati/dati* imaju dodatnu markiranu, tj. modalnu komponentu. Time se i objašnjava da one zaista mogu imati parafraze s glagolom *moći* kako ih rječnici često opisuju, v.

(18) *Vidjet ću što se da učiniti* ≡ *Vidjet ću što se može učiniti.*

U tom bismo kontekstu upozorili još i na to da u ovim isto tako kao u svim pasivnim rečenicama može, ali ne i mora biti izražen vršitelj radnje (agens). Sintaktičko sredstvo koje to ostvaruje, predstavljaju prijedložne fraze s prijedlogom *od*. Vidi između ostalog slijedeća dva primjera iz *Kajkavskog rječnika*

(19) *Ona se ne da izrabljivati ni od jednog učenjaka svjetskog glasa.*
Detčica, ne dajte se od nikog napelati.

Zaključak se može formulirati ovako: polazište naše analize bio je hrvatski glagol *davati/dati*. Mogli smo ustvrditi da se radi o jezičnoj jedinici s izrazito bogatom značenjskom varijantnošću. Odgovarajuće smo potvrde našli u rječniku hrvatskoga jezika pri čemu je donekle zanemariva razlika u tome reprezentiraju li oni suvremeno ili dijakrono stanje jezika. U okviru ovoga priloga odabrali smo iz povećeg broja značenja i značenjskih varijanti stanoviti broj primjera. U prvom dijelu izdvojili smo upotrebnu sferu za koju bi se moglo reći da je primarna. Na primjerima smo mogli vidjeti da su u ovoj domeni dominantne leksičko-semantičke karakteristike. Ispostavilo se, međutim, da pored njih postoji čitav niz drugih čija su najglavnija obilježja ne leksičko-semantičke, nego gramatičke naravi. Dok se za prvu sferu može konstatirati da je prilično dobro proučavana i opisana, to za onu drugu ne vrijedi u istoj mjeri. To je i bio razlog što smo na tu sferu skrenuli posebnu pažnju.

Na osnovi postojećih rječnika mogli smo pokazati primjere s *davati/dati* za koje smatramo da nisu pojedinačna i zato slučajna upotreba datog glagola, nego unutar sustava hrvatskog jezika regularna pojava. Njihovo je glavno obilježje da pokazuju reduciranje leksičke semantike sve do prijelaza u drugi značenjski tip. Pokazalo se da se i tu radi o raščlanjenom entitetu koji treba svrstati u različite razrede. Izdvojili smo nekoliko skupina na kojima smo pokušali demonstrirati kako one služe ne označavanju leksičkih, nego različitih drugih funkcija.

Osobito smo se zanimali za upotrebne varijante glagola *davati/dati* u vezi s infinitivom. U tu smo svrhu adaptirali objasnidbeni model koji je poznat pod imenom koncept *cilja radnje*. Podaci iz rječnika ponovno pokazuju da sveze ne stvaraju jednu skupinu, tj. jednu cjelinu, nego da se raspadaju na više podskupina. Sukladno tome izabrali smo ukupno tri varijante sa specifičnim obilježjima: konstrukcije s *davati/dati + infinitiv* koje izražavaju direktivnost, strukture s *davati/dati + infinitiv* za izražavanje permisivnosti i na kraju refleksivne forme *davati/dati + infinitiv* kao mogućnost označavanja posebne vrste pasiva. Za sve tri varijante postoje određene semantičke i sintaktičke restrikcije.

Kako bismo na kraju odgovorili na pitanje koje smo postavili u naslovu ovog priloga? Pretpostavlja se da smo uspjeli pokazati kako se ne može odgovoriti alternativno, tj. da je razmatrani glagol ili leksička ili gramatička jedinica, nego da ovisno o određenim uvjetima može biti i jedno i drugo. To se uklapa u inače poznatu činjenicu da leksički fond svakog jezika sadržava pored jedinica s leksičkom semantikom i jedinice koje imaju gramatičko ili operativno značenje. S tim u vezi podsjetili bismo primjerice na vrste riječi kao što su prijedlozi, veznici i čestice. Te su vrste isključivo, ili skoro isključivo, predstavnici leksema koji nemaju leksičko-semantičko značenje, nego reprezentiraju drugičiji tip značenja. Drugim rječima, leksičke jedinice kao *davati/dati* kao cjelina ne spadaju striktno ni u jednu ni u drugu skupinu, nego stvaraju nešto treće, tj. neku prelaznu grupu. S obzirom na to da su riječi s takvom karakteristikom, premda u kvantitativno ograničenom broju, prisutne i u drugim jezicima može se pretpostaviti da ih ima više i u hrvatskom jeziku. Bez obzira na to da su ti leksemi ionako zanimljivi lingvistički fenomeni, oni to jesu tim više što su idiosinkratični, tj. razlikuju se od jezika do jezika. Već bi im zbog toga trebalo posvetiti veću pažnju nego dosada. Uvjereni smo da će daljnja istraživanja dati daljnje zanimljive rezultate i za hrvatski jezik. Općenito rečeno, proučavanja s tom orijentacijom pokazat će njihovu relevantnost za sustav svakog pojedinačnog jezika, a bit će od značaja i za discipline kao što su tipologija i, po svojoj prilici, opća lingvistika.

LITERATURA

- V. Anić (1991): *Rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb.
- H. Bußmann (1990): *Lexikon der Sprachwissenschaft*. Stuttgart.
- Deutsch-Burgenländischkroatisch-kroatisches Wörterbuch. Nimčko-gradišćansko-hrvatski rječnik* (1982). Eisenstadt - Zagreb.
- Deutsch-Russisches Wörterbuch* (1983/1984). Izd. Akademie der Wissenschaften der DDR. Sv. 1-3. Berlin.
- P. Eisenberg (1994): *Grundriß der deutschen Grammatik*. Stuttgart.
- B. Finka (ured.) (1985): *Rječnik grvatskoga kajkavskoga književnog jezika*. knj. 1, sv. 2. Zagreb.
- G. Grewendorf, F. Hamm, W. Sternefeld (1989): *Sprachliches Wissen. Eine Einführung in moderne Theorien der grammatischen Beschreibung*. Frankfurt/M.

- G. Helbig/J. Buscha (1979): *Deutsche Grammatik. Ein Handbuch für den ausländerunterricht*. Leipzig.
- F. Iveković/I. Broz (1901): *Rječnik hrvatskoga jezika*. 2 t. Zagreb.
- B. Kunzmann-Müller (1994): *Grammatikhandbuch des Kroatischen und Serbischen*. Frankfurt/M. (=Heidelberger Publikationen zur Slavistik. Linguistische Reihe, sv. 7)
- Rečnik srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika* (1966). SANU. knj. 4. Beograd.
- Rječnik hrvatskosrpskoga književnog jezika* (1967). Matica Hrvatska. knj. 1. Zagreb.
- Rečnik srpskohrvatskoga književnog jezika*. Matica srpska. knj. 1. Beograd.
- Slovar slovenskega knjižnega jezika* (1970-1991). zv. 1. Ljubljana.
- A. Stechow/W. Sternefeld (1988): *Bausteine syntaktischen Wissens. Ein Lehrbuch der generativen Grammatik*. Opladen.
- P. Suchsland (1987): *Zur Syntax und Semantik von lassen*. U: *Zeitschr. für Phonetik, Sprachwissenschaft und Kommunikationsforschung*. 40. Berlin. 652-667.
- ders.: (1987): *Zum Act und zu verwandten Konstruktionen im Deutschen*. U: *Deutsch als Fremdsprache*. 24. Leipzig. 321-328.

ZUSAMMENFASSUNG

Barbara Kunzmann-Müller

SPRACHEINHEITEN BESONDEREN TÜPS - AM BEISPIEL DES VERBS DAVATI/DATI

Der Beitrag beschäftigt sich mit den Gebrauchsbedingungen des kroatischen Verbs *davati/dati*, das eine hohe Frequenz und ausgeprägte Polysemie aufweist. Zunächst werden Verwendungen mit der prototypischen verbspezifischen lexikalischen Semantik demonstriert und erläutert. Das Hauptaugenmerk indes gilt weiteren Gebrauchsdomänen, für die Reduzierung der spezifischen Verbsemantik bis zum Wandel des Bedeutungstyps kennzeichnend ist.

Mehrere Verwendungen dieses Typs von *davati/dati* werden kurz skizziert. Umfassend geht der Beitrag auf Gebrauchsweisen mit einer infiniten Verbergänzung ein. Herausgestellt werden Konstruktionen mit einer direktiven, einer permissiven sowie einer passivischen Interpretation, wobei auch auf deren grammatiktheoretische Relevanz eingegangen wird.

Hinsichtlich des Typs der Lexikoneinheit *davati/dati* im Kroatischen wird als Fazit konstatiert, daß sie sich in die Zahl der komplexen Einheiten einreicht, die entsprechend den Gebrauchsbedingungen sowohl lexikalisch als auch grammatisch sein können. Mit ihrer vielfach idiosynkratischen Determiniertheit repräsentieren sie interessante Untersuchungsobjekte nicht nur für die muttersprachliche Linguistik, sondern auch für Disziplinen wie Typologie und Allgemeine Sprachwissenschaft.